

INKLYUZIV TA'LIMNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI*Abduvaitova Charos Baxtiyor qizi**Toshkent viloyati Bo'stonliq tumani**11- umumta'lim maktabi amaliyotchi psixologi***ANNOTATSIYA**

Mazkur maqolada inklyuziv ta'limning psixologik xususiyatlari, uning o'quvchilar rivojlanishiga ta'siri hamda inklyuziv muhitda ishlashning muhim jihatlari yoritiladi. Shuningdek, alohida ehtiyojga ega bolalar bilan ishlashda psixologik yondashuvlar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, psixologiya, integratsiya, moslashuv, rivojlanish, empatiya, muhit.

KIRISH

Inklyuziv ta'lim — bu barcha bolalarga, ularning jismoniy, aqliy yoki emotsional xususiyatlaridan qat'i nazar, teng ta'lim olish imkoniyatini yaratishga qaratilgan tizimdir. Bu yondashuv har bir bolaning qadri va imkoniyatlarini tan olishga asoslanadi.

Inklyuziv ta'limning eng muhim psixologik xususiyatlaridan biri — individual yondashuvdir. Har bir o'quvchining rivojlanish darajasi, qobiliyati va ehtiyojlari turlicha bo'lganligi sababli, ta'lim jarayoni moslashtirilgan bo'lishi kerak.

Yana bir muhim jihat — ijtimoiy moslashuvni qo'llab-quvvatlash. Inklyuziv muhitda bolalar bir-biri bilan muloqot qilish, hamkorlikda ishlash va bir-birini tushunishni o'rganadi.

Empatiya va bag'rikenglikni rivojlantirish ham inklyuziv ta'limning asosiy xususiyatlaridan biridir. Bu jarayonda sog'lom o'quvchilar ham alohida ehtiyojli bolalarga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantiradi.

Inklyuziv ta'limda psixologik qo'llab-quvvatlash muhim o'rin tutadi. Psixolog o'quvchilarning moslashuvi, emotsional holati va ijtimoiy munosabatlarini nazorat qilib boradi.

Ta'lim tashkilotida inklyuziv madaniyatni rivojlantirish jamiyat a'zolari tomonidan ta'lim munosabatlaridagi xilma-xillikni hurmat qilish, ularga nisbatan bag'rikenglikni shakllantirish, har bir shaxsning faoliyatini rag'batlantirish hamda umumiy madaniy qadriyatlarni qabul qilish jarayoni sifatida qaraladi. Ushbu jarayon asosida yuqori saviyali inklyuziv jamiyatni barpo etish maqsad qilinadi. Inklyuziv madaniyat shunday shakllantirilishi kerakki, unda imkoniyati cheklangan shaxs o'zini jamiyatning teng va to'laqonli a'zosi sifatida his qila olsin.

Inklyuziv ta'lim tashkil etilgan guruh va sinflarda o'quvchilar xilma-xillikni anglashni, har bir insonning o'ziga xos kuchli va zaif tomonlari mavjudligini tushunishni o'rganadilar. Maxsus ehtiyojli bolalar ham sog'lom tengdoshlari qatori o'z iqtidor va salohiyatini to'liq rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Agar ularga zarur shart-sharoitlar yaratilsa va doimiy qo'llab-quvvatlash ko'rsatilsa, ular jamiyat rivojiga munosib hissa qo'sha oladilar.

Bunday sharoitda bolalar o'zlarini jamiyatda yanada erkin, qulay va xavfsiz his etadilar. Natijada ular ijtimoiy mas'uliyatni anglaydigan, jamiyat hayotida faol ishtirok etadigan va uni yaxshilashga hissa qo'shadigan fuqarolar sifatida shakllanadilar.

Inklyuziv madaniyatni rivojlantirishda ta'lim jarayoni ishtirokchilarining bu jarayonga nisbatan qarashlari, jamiyatdagi umumiy fikr va stereotiplar muhim rol o'ynaydi. Afsuski, ayrim hollarda salbiy qarashlar ham uchrab turadi. Masalan, imkoniyati cheklangan shaxslar ba'zan "mehnat va kasbiy faoliyatga yaroqsiz" degan noto'g'ri fikr bilan baholanadi.

Bunday stereotiplar befarqlikni kuchaytiradi, nogironligi bo'lgan shaxslarning qiziqish va imkoniyatlarini e'tibordan chetda qoldiradi hamda ular bilan samarali muloqot qilishda qiyinchiliklar tug'diradi. Shu bilan birga, amaliy tajriba shuni ko'rsatadiki, sog'lig'ida muayyan cheklovlari bo'lgan shaxslar ham qiziqarli suhbatdosh, faol va jamiyat uchun foydali insonlar bo'lishi mumkin.

Moslashuv jarayoni (adaptatsiya) inklyuziv ta'limda alohida ahamiyatga ega. Yangi muhitga kirgan bola uchun qo'llab-quvvatlovchi sharoit yaratish zarur.

Shuningdek, inklyuziv ta'limda ijobiy psixologik muhit yaratish muhimdir. O'quvchilar o'zlarini xavfsiz, qadrlil va qo'llab-quvvatlangan his qilishi kerak. O'qituvchi va ota-onalarning hamkorligi bu jarayonning ajralmas qismidir. Ular birgalikda bolaning rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratadi. Inklyuziv ta'limda psixologik diagnostika ham muhim rol o'ynaydi. Bu orqali o'quvchining ehtiyojlari aniqlanadi va unga mos yondashuv belgilanadi. Zamonaviy yondashuvlarda inklyuziv ta'limda innovatsion metodlar, interaktiv usullar va texnologiyalar keng qo'llanilmoqda.

Inklyuziv ta'limning psixologik xususiyatlari har bir o'quvchining individual rivojlanishini ta'minlash, ijtimoiy moslashuvini yengillashtirish va jamiyatda teng imkoniyatlar yaratishga qaratilgan. Bu yondashuv orqali sog'lom va bag'rikeng jamiyatni shakllantirish mumkin.

Jamiyatda yashayotgan har bir shaxs mehr olish, e'tiborda bo'lish, atrof-muhitdagi turli salbiy ta'sirlardan himoyalani, shaxsiy faoliyatini rivojlantirish kabi ehtiyojlarga ega. Bu ehtiyojlar nogironligi bo'lgan insonlar uchun ham xuddi shunday dolzarbdir. Ular ham mehr, e'tibor va ijtimoiy qo'llab-quvvatlashga muhtoj bo'ladilar. Shu bilan birga, ularning o'ziga xos psixologik xususiyatlari va individual ehtiyojlari mavjud.

Shaxsning psixologik xatti-harakati, qiziqishi, qobiliyati va boshqa jihatlari o'xshash bo'lgan holatlarda ham har bir insonning individual farqlari mavjudligi kuzatiladi. Har bir bola o'ziga xos shaxs bo'lib, uning rivojlanish jarayoni individual yondashuvni talab etadi.

Ayrim toifadagi bolalar boshqalarga nisbatan ko'proq e'tibor va maxsus pedagogik yordamga muhtoj bo'ladilar. Masalan, umumta'lim muassasalarida ta'lim olayotgan ayrim o'quvchilar individual yondashuv, qo'shimcha mashg'ulotlar va rivojlantiruvchi dasturlarga ehtiyoj sezadilar. Bu esa "maxsus ta'lim" tushunchasi bilan bog'liq masalalarni yuzaga keltiradi.

Afsuski, ayrim pedagoglar orasida "bu bolalar maxsus ta'limga tegishli" degan qarashlar uchrab turadi. Bunday yondashuv esa zamonaviy ta'lim tamoyillariga zid hisoblanadi. Bugungi kunda ta'lim tizimida yondashuvlar o'zgarib, maxsus ehtiyojli bolalarni jamiyatga integratsiya qilish, ularga teng imkoniyatlar yaratish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Umumta'lim muassasalarida zarur shart-sharoitlar yaratish orqali maxsus ehtiyojli bolalarni ham ta'lim jarayoniga jalb etish mumkin. Buning uchun maxsus o'quv dasturlari, moslashtirilgan darsliklar va texnik vositalardan foydalanish muhimdir.

Jamiyat bu masalaga befarq bo'lmasligi, aksincha, maxsus yordamga muhtoj bolalarning muammolarini o'rganib, ularni hal etishga ko'maklashishi zarur. Ijtimoiy integratsiya jarayoni murakkab va uzoq davom etadigan jarayon bo'lib, uni bosqichma-bosqich amalga oshirish talab etiladi.

Imkoniyati cheklangan bolalarning ta'lim-tarbiyasi teng huquqlilik tamoyiliga asoslanishi kerak. Aks holda, ular jamiyatdan chetda qolib, turli ijtimoiy muammolarga duch kelishlari mumkin. Shu sababli inklyuziv ta'limni rivojlantirish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir.

Inklyuziv ta'limni joriy etish uchun quyidagi chora-tadbirlar muhim ahamiyatga ega:

- malakali mutaxassis kadrlarni tayyorlash;
- pedagoglarning malakasini oshirish;
- ilmiy-uslubiy ta'minotni rivojlantirish;
- maxsus ehtiyojli bolalarni umumta'lim muassasalariga bosqichma-bosqich integratsiya qilish.

Ta'lim-tarbiya sohasida imkoniyati cheklangan bola ham boshqa bolalar qatorida to'laonli shaxs sifatida tan olinishi, hurmat qilinishi va jamiyatda o'z o'rniga ega bo'lishi lozim. Ularni nuqsoni bilan atash esa nojoiz va etik me'yorlarga zid hisoblanadi.

Bugungi kunda ta'lim tizimida mavjud muammolarni hal etish maqsadida inklyuziv ta'lim usullari keng joriy etilmoqda.

Inklyuziv ta'limning afzalliklari quyidagilardan iborat:

- maxsus ehtiyojli bolalar o'z oilasi va mahallasida tarbiyalanish imkoniga ega bo'ladi;
- ta'lim sifati oshadi;
- bolalarning jamiyatga moslashuvi yengillashadi;
- internat muassasalariga ehtiyoj kamayadi;
- bola oilaviy muhitdan uzilmaydi va ruhiy jihatdan barqaror rivojlanadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, maxsus ehtiyojli bolalarni umumta'lim muassasalariga jalb etish ularning jamiyatda o'z o'rnini topishi, huquq va imkoniyatlardan teng foydalanishi uchun muhim omildir. Biroq bu jarayon pedagoglardan yuqori kasbiy tayyorgarlik va tajribani talab qiladi. Har bir bola e'tiborda bo'lishi kerak. Hech bir bola ta'limdan chetda qolmasligi lozim. Ma'lum bir nuqsoni mavjud bolalar bilan o'zaro munosabatlarga kirishish, ular bilan doimiy muloqot qilish alohida ahamiyatga ega masaladir. Bunda avvalo, nuqsonli shaxsning jamiyatga qo'shilishi va jamiyatning uni qabul qilishga tayyorligi juda muhim masaladir. Nuqsoni mavjud bo'lgan har bir shaxs o'zini qurshab turgan jamiyat tomonidan qabul qilingan, jamiyat uchun kerakli inson ekanligini his qilishi muhimdir. Inklyuziv o'zaro ta'sir qilish odamlar orasidagi muloqotning o'ziga xos turi bo'lib, u yerda muhim muammolar muhokama qilinib hal qilinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Kamolova, A., & Ergasheva, G. (2022). Yosh avlodni tarbiyalashda xalq pedagogikasi manbalarini o'rganishning ilmiy-nazariy asoslari. *Science and Education*, 3(12), 590–592.
2. Nishonova, M., & Kamolova, A. (2021). O'smirlarga huquqiy bilim berishda key-stadi texnologiyasidan foydalanish. *Ekonomika i sotsium*, 8(87), 42–45.
3. Kamolova, A., & Husaynova, S. (2023). O'smirlar o'rtasida axloqsizlikni oldini olishda pedagogik faoliyatning o'ziga xos xususiyatlari. *Science and Education*, 4(2), 969–972.
4. Kamolova, A. (2023). Sinfdan tashqari sport mashg'ulotlari orqali o'quvchilarda milliy g'urur va qadriyatlarni rivojlantirish. *Results of National Scientific Research International Journal*, 2(8), 60–66.
5. Kamolova, A. (2024). Islom dini ta'limotida ta'lim-tarbiya masalalarining pedagogik faoliyatdagi ahamiyati. *Results of National Scientific Research International Journal*, 3(1), 201–207.
6. Ziyonet.net